

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 13.18. 580 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 37:378.14:494.3

БЕЙШЕЕВ ТӨЛӨГӨН

**ПЕДАГОГИКА АДСТИГИНДЕГИ СТУДЕНТТЕРДИН КЫРГЫЗЧА КЕБИН
БАЙЫТУУДА СӨЗДҮК МЕНЕН ИШТӨӨНҮН МЕТОДИКАСЫ**

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы
(кыргыз тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

БИШКЕК-2019

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика факультетиндеги кыргыз жана орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:

Мусаева Венера Инятовна

педагогика илимдеринин доктору, ага илимий кызматкер,

И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин педагогика факультетинин башталгыч мектепте кыргыз жана орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын профессорунун милдетин аткаруучу.

Расмий оппоненттер:

Батаканова Светлана Топчиевна

педагогика илимдеринин доктору, профессор, К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин Мамлекеттик тил жана тарбия иштери боюнча проректору.

Исираилова Акдана Маматалиевна

педагогика илимдеринин кандидаты, И. Раззаков атындагы Кыргыз Мамлекеттик техникалык университетинин кыргыз тили кафедрасынын доценти.

Жетектөөчү мекеме:

Жалал-Абад мамлекеттик университетинин педагогика жана психология, башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы кафедралары.

Диссертация 2019-жылдын 13-декабрында 13.00. дө И.Арабаев атындагы КМУнун, Ж.Баласагын атындагы КУУ жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д 13.18.580 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720023, Бишкек шаары, 10-кичи район, Т. Саманчин көчөсү, 10 а.

Диссертациялык иш менен И.Арабаев атындагы КМУнун (Дареги:720026.Бишкек шаары, Разаков көчөсү, 51.), Ж.Баласагын атындагы КУУнун (Дареги:720033. Бишкек шаары, Фрунзе көчөсү, 547) жана КБАнын (Дареги; Эркиндик проспекти, 25) илимий китепканаларынан таанышууга болот. Ошондой эле <http://arabaev.kg/do.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2019-жылдын 13-ноябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасында “кыргыз тилинин адабий нормаларын өркүндөтүү”, “эки жана көп тилдүү терминологиялык сөздүктөрдүн кеңири жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу”, “илимий терминдерди, түшүнүктөрдү колдонууну жөнгө салуу, белгиленген тартипте аларды стандартташтыруу боюнча билимдин ар түрдүү тармактарынын адистеринен жана лингвисттерден турган Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу туруктуу терминологиялык комиссияны (терминком) түзүү” сыяктуу учурга шайкеш келген өзөктүү маселелер коюлган. Ушуга ылайык, педагогикалык адистик боюнча жогорку билим берген окуу жайлардын алдына тез өзгөрмөлүү замандын талабына шайкеш келген, ар тараптан өнүккөн, үлгүлүү сүйлөө маданиятына ээ, ак ниет, мекенчил чыныгы атуулдарды окутуп-тарбиялап чыгарууга өзгөчө маани берилүүдө. Дүйнөдө жүрүп жаткан ааламдаштыруу бүгүнкү күндө жаңы мамиле-көз караштарды, жаңыча ой жүгүртүүлөрдү талап кылып жаткандыгын баарыбыз сезип-туюп жатабыз.

Келечекте башталгыч класстын мугалими боло турган педагогдук адистигинде окуган студентке бүгүнкү күнгө шайкеш келген социалдык-коммуникативдик муктаждыктарга, ар кыл турмуштук кырдаалдарга, педагогдук мамилелерге ылайык түрлүү темада кыргызча так, туура, орундуу, адептүү, логикалуу, аргументтүү сүйлөшө билүүнүн, маектешүүнүн, кыргызча пикир алышуунун, баарлашуунун, социалдашуунун адептик ыкмаларына окутуп-үйрөтүү маселеси келип чыгууда. Бул көз караштан алганда педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайлардагы кыргыз тилин окутуунун деңгээлин жогорулатуу менен анын мазмундук жагын байытуу, тереңдетүү жана аны коомго жана адистигине пайдалуу предметтердин бирине айландыруу студенттердин, келечектеги педагог адистердин кыргызча кебин байытууга түздөн-түз байланыштуу.

Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутууда өзүнүн керектүүлүгү, татаалдыгы, ар тараптуулугу менен өзгөчөлөнгөн сөздүктөр аркылуу кыргызча кебин байытууга үйрөтүү, дегеле, кыргыздын кеп байлыгын педагог адистерге үйрөтүүнү кайрадан жандандыруунун зарылдыгы пайда болууда. Эне тилибиздин морфологиялык форма-категорияларын, тыбыштык түзүлүшүн, сөз маанилерин жана синтаксистик конструкцияларын камтыган кыргыз тилинин сөз айкаштарынын, сөз берметтеринин, сүйлөө маданиятынын кереметтүүлүгүн, нарк-насилин, барк-баасын биз элдик санат-насыят, термелерден, макал-лакап, табышмак, учкул сөздөрдөн баштап, «Манас» эпосу аркылуу, ошондой эле бардык жүрүм-турум, сүйлөө адебине чейин жазылган Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” дастаны сыяктуу чыгармалар аркылуу ошону менен бирге эле ар кыл типтеги сөздүктөрдүн үстүнөн иштетүү менен окутуп-тарбиялай алабыз деп ойлойбуз.

Сөздүктөрдү түзүү иши дүйнөлүк тажрыйбада абдан кеңири тараган, эгерде, сөздүктөрдүн түзүлүү, калыптануусунун тарыхына кайрылсак, Орхон-Енисей жазма эстеликтери, Махмуд Кашгари, В.В.Радлов, С.Е.Малов, В.В.Бартольд, К.Тыныстановдон баштап, Б.Ю.Юнусалиев, Х.Карасаев, К.К.Юдахин, К.К.Сартбаев, Д.Исаев, А.Акматалиев ж.б. эмгектерин атоого болот. Ошондой эле, жалпы педагогика илимине салым кошкон окумуштуулар катары А.Осмонкулов, Б.Өмүралиев, И.Бекбоев, Э.Мамбетакунов, А.Ж.Муратов, К.Д.Добаев, Н.Ишекеев,

С.Калдыбаев, В.И.Мусаева, Ж.А.Чыманов, С.К.Рысбаев, С.Т.Батаканова, С.Момуналиев, С.С.Сакиева, М.Х.Манликова, Н.А.Ахметова, К.Биялиев, А.Мукамбетовалардын ысымдары атоого татыктуу.

Кыргыз тили Кыргызстандын эл аралык аренада мамлекеттик тил катары карым-катнаш жасоонун зарыл тилдик каражаты болгондугуна карабастан, сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кеп байлыгын жыйноо жаңыдан гана иликтенип башталды. Кыргыз тилин окутууда жогорку окуу жайлардагы педагогика адистигиндеги студенттерди сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кеп байлыгына үйрөтүү маселелери али изилденбегендиги, анын биринчи жолу иликтөөгө алынышы илимий ишибиздин **актуалдуулугун** туюндуруп турат. Ошондой эле, кыргыздын нукура төл сөздөрүнө, лексикографияга жаш кезден бери эле, андан кийин өмүр бою педагогдук кесипте эмгектенген мезгилде да кызыгып келгендиктен улам, **«Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн методикасы»** деген теманы тандадык.

Диссертациянын темасынын илимий программалар же негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы: Илимий иш “Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасы” аттуу документтин жол-жоболорун ишке ашырууга жана И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика факультетинин илимий-изилдөө иштери менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: Жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кебин байытуунун илимий-методикалык негиздерин иштеп чыгуу жана аны педагогикалык эксперименттик методдор аркылуу тажрыйбада сыноодон өткөрүү, практикага сунуш кылуу.

Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлат:

1. Сөздүктөрдүн түзүлүү, калыптануу тарыхы, алардын түрлөрү, типтери жана сөздөрдүн которулушундагы өзгөчөлүктөрүн, кыргызча кепти байытууда сөздүктөрдүн ролун, маани-маңызын жана алардын лексикалык, грамматикалык жактан түзүлүштөрүн аныктоо;

2. Жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кебин байытуу боюнча иштелип чыккан илимий-методикалык негиздерди педагогикалык эксперименттик методдордун жардамы менен сыноодон өткөрүү жана практикада колдонууга сунуш кылуу.

3. Сөздүктөрдү түзүүдө коюлуучу лингво-дидактикалык талаптар, педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүктөр менен иштөөнүн жолдору, ыкмалары, формалары жана методдорун иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

– сөздүктөрдүн түзүлүү, калыптануу тарыхы, алардын түрлөрү жана типтери боюнча илимий-теориялык, илимий-педагогикалык, илимий-методикалык адабияттар талдоого алынып, жалпылаштырылды;

- сөздөрдүн которулушундагы өзгөчөлүктөрү, кыргызча кепти байытууда сөздүктөрдүн ролу, маани-маңызы жана алардын лексикалык, грамматикалык

жактан түзүлүштөрү аныкталды;

– жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байыта турган сөздүктөрдү түзүүгө коюлуучу лингво-дидактикалык талаптар иштелип чыкты;

– педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүктөр менен иштөөнүн жолдору, формалары, ыкмалары, методдору сунушталды;

– жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кебин байытуу боюнча иштелип чыккан илимий-методикалык негиздер педагогикалык тажрыйбада сыноодон өткөрүлдү жана практикада колдонууга сунуш кылынды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу. Диссертациянын теориялык жана практикалык жыйынтыктары, сунуштары кыргыз тилин окутууда окуу-методикалык колдонмолорду түзүүнү өркүндөтүүдө, жогорку окуу жайларда педагогика адистигинде кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштөөгө үйрөтүү менен кыргыз тили, кыргыз тилинин практикалык курсу окуу дисциплиналарын окутуунун мазмунун байытып, анын натыйжалуулугун арттырууга жардам берет. Изилдөөнүн жыйынтыктары кыргыз тилин окутуучулардын билимин өркүндөтүү курстарына, магистранттарга, аспиранттарга, докторанттарга, изденүүчүлөргө, окуу китептеринин авторлоруна, методист-окумуштуулардын иштерине илимий-методикалык жактан даяр материалдарды берет деп ишенебиз.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн шартында сөздүктөрдүн түзүлүүсүн, калыптануусун жана сөздөрдүн которулушундагы өзгөчөлүктөрдү табуу менен аларды окутуунун лингводидактикалык негиздеринин жана талаптарынын иштелип чыгуусу;

Студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүктөрдүн ролун, алардын түрлөрүн жана типтерин, лексико-грамматикалык жактан түзүлүштөрүн аныктоо менен жогорку окуу жайларда кыргыз тилин окутуунун методикасынын өркүндөтүлүүсү;

Кыргызча кепти байытууда студенттердин өз алдынча иштеринин маанисин жана багыттарын көрсөтүү менен сөздүктөр менен иштөөнүн жолдорунун, ыкмаларынын, формаларынын жана методдорунун сунушталуусу.

Изденүүчүнүн жеке салымы: педагог окумуштуулардын илимий-методикалык эмгектери, нормативдик документтер, студенттердин кыргызча кебин байытуунун жолдору, ыкмалары, методдору, педагогикалык эксперименталдык методдор изденүүчү тарабынан жекече иштелип чыкты.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын жайылтылышы жана практикага киргизилиши: педагогикалык эксперименттик изилдөө иши 2016-2019-окуу жылдарында үч этапта жүргүзүлдү.

1-этапта (2015-2016; 2016-2017-окуу жылдары) темага байланыштуу материалдар жыйналып, байкоо, иликтөө иштери жүргүзүлдү жана теориялык, илимий-методикалык булактар талдоого алынып, изилдөөнүн илимий божомолу белгиленди. Педагогика адистигиндеги кадрларды даярдоочу педагогика

факультетиндеги кыргыз тили дисциплинасы боюнча окутуучулардын сабактарына катышуу менен алардын иш тажрыйбаларын талдоого алынып, жалпылаштырылды. Кыргыз тилин окутууда студенттерди сөздүктөр менен иштетүүгө үйрөтүүнүн орду, мааниси, максат-милдеттери, зарылдыгы жана мазмуну иликтөөгө алынып, изилдөөнүн структурасы жана мазмуну иштелип чыгып, диссертациянын тексти түзүлдү жана илимий макалаларды жарыялоо улантылды.

2-этапта (2016-2017; 2017-2018-окуу жылдары) изилдөө, аныктоо иштери өткөрүлүп, эксперименттин факты-материалдары системага салынып, сыналып жаткан методикалык ыкмалар талдоого алынып, алар боюнча сунуш кылынган сабактар системалаштырылды. Ошондой эле, текшерүүчү жана эксперименттик топторду иликтөө, салыштыруу, жалпылаштыруу иштери жүргүзүлүп, кыргыз тилин окутууда студенттерди сөздүктөр менен иштөөгө үйрөтүү боюнча окутуучу эксперименттик сыноо иштери аткарылды. Илимий макалаларды жарыялоо улантылды.

3-этапта (2017-2018; 2018-2019-окуу жылдары) эксперименттик сыноолордун акыркы жыйынтыктары талданып, теориялык жоболор практикада текшерилди. Айрым жагдайлар боюнча тактоолор киргизилип, изилдөө боюнча иликтөө иштери жыйынтыкталды жана диссертациянын тексти түзүлдү.

Биринчи главада тунгуч агартуучулардын эмгектери учкай талдоого алынып, сөздүктөрдүн түзүлүү, калыптануу тарыхы жана сөздөрдүн которулушундагы өзгөчөлүктөр иликтенилди.

Экинчи главада педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөө боюнча изилдөөнүн методдору, анын ичинде педагогикалык эксперименттик методдор жана андан алынган жыйынтыктар сунушталды.

Үчүнчү главада сөздүктөрдү түзүүдө коюлуучу лингво-дидактикалык талаптар, сөздүктөрдүн ролу, маани-маңызы, алардын лексикалык, грамматикалык жактан түзүлүштөрү, түрлөрү, типтери, студенттердин өз алдынча иштеринин багыттары, сөздүктөр менен иштөөнүн жолдору, ыкмалары, формалары жана методдору иштелип чыкты.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

“Кыргызча кепти байытууда сөздүк менен иштөөнүн илимий-теориялык негиздери” аттуу биринчи главада сөздөрдүн түзүлүү, калыптануу тарыхынан жана сөздөрдүн которулушундагы өзгөчөлүктөрү, сөздүктөрдүн түрлөрү жана типтери, Махмуд Кашкаринин “Түрк тилдеринин сөздүгү”, Х.Карасаев менен К.К.Юдахиндин сөздүктөрү, кыргызча кепти байытууда сөздүктөрдүн ролу, маани-маңызы жана алардын лексикалык, грамматикалык жактан түзүлүштөрү иликтенилди. Башталгыч класстардын окуу китеби, окуу-нормативдик документтери талдоого алынып, аны негиздөөчүлөрдөн С. Нааматовдун, жана К. Сартбаевдин эмгектерине токтолдук. Сөздүктөрдүн түзүлүү, калыптануусун тарыхый-хронологиялык метод менен Орхон-Енисей жазма эстеликтери, Махмуд Кашгари, В.В.Радлов, С.Е.Малов, В.В.Бартольд, И.Букин, Т.Бокин, К.Тыныстановдон баштап, А.Лекон, Д.Шүкүров, С.Яншансин, А.Н. Нурмуханова, Б.Ю.Юнусалиев, Х.Карасаев, К.К.Юдахин, К.К.Сартбаев, Т.К.Акматов,

Э.Абдулдаев, Д.Исаев, А.Турсунов, Б.Орузбаева, Д.Шүкүров, С.Яншансин, Н.Созонтов, Г.Алмаши, Л.З.Будаговдордун эмгектери талдоого алынды. Сөздөрдүн туура эмес которулушу, мисалы, “Манас” эпосундагы Манас туулганда сүйүнчүлөгөндө кырка таяп калган Жакыптын “артымда калган туягым” деген сөзүн “оо мое копыто” деп, орусча андан да англис тилине туура эмес которулуп кеткендиги, айрым сөздүн маанисинин бузулушу, ушундан улам, сөздүктөрдө сөзмө сөз эмес маанисине карата түп нускадан которуу, сөздүн түпкү этимологиялык маани-маңызын эске алуу, лексикология, лексикография илимин окутууну күчөтүү маселелери белгиленди.

“Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөө боюнча изилдөөнүн материалдары жана методдору” аттуу диссертациянын экинчи главасында изилдөө предмети менен объект төмөнкүчө аныкталды:

Изилдөөнүн объектиси – педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутуу процесси. Буга ылайык илимий-теориялык адабияттарды үйрөнүү, байкоо, талдоо жана синтездөө, алдыңкы иш тажрыйбаларды жалпылаштыруу, педагогикалык эксперимент методдору менен илимий-изилдөө ишке ашырылды.

Изилдөөнүн предмети - педагогика адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштетүү аркылуу алардын кыргызча кебин байытуу болгондуктан кыргыз тилин окутууда студенттерди сөздүктөр менен иштетүү менен алардын кыргызча кебин байытуу илимий изилдөөнүн негизги материалдары болуп саналат.

Изилдөөдө байкоо методу, салыштыруу методу жана жалпылоо методдору аркылуу студенттердин алгачкы билим деңгээлдери териштирилди. Тажрыйбанын бардык этабында студенттер менен **аңгемелешүү методун** да жигердүү пайдаландык. “Кыргыз тили”, “Кыргыз тилинин практикалык курсу”, “Кыргыз тили жана адабияты” дисциплиналары боюнча тесттик тапшырмаларды аткарууда студенттердин кыргыз тили боюнча сөз байлыктарынын канчалык деңгээлде экендигин **байкоо методу** аркылуу билдик жана кыргызча кебин байытуунун педагогикалык шарттары түзүлдү. **Байкоо методу** жүргүзүлгөндө студенттер ар кыл сөздүктөр менен иштеп, кыргызча кебин байытууда ийгиликтерди көрсөтө алышты десек болот. Азыркы күндө техникалык каражаттар өндүрүштө, окуу жайларда, мектептерде кеңири жайылып, өзгөчө өспүрүмдөргө ар кандай кырдаалдарда өзүнүн таасирин тийгизип жаткандыгы, ошону менен бирге эле жаңы сөздөр жабыла киргендиги тууралуу **аңгемелешүү методу** ишке ашырылып, студенттер жаңы неологизм сөздөрдүн сөздүгүн түзүү иштерин аткарышты. **Салыштыруу, жалпылоо методунда** айрым бир сөздөрдүн кайсы тилден келгендигин, этимологиясы, теги да изилденилди. Бул сөздөрдүн кээси техникалык каражаттар, жарыялар, көрсөткүчтөр аркылуу шыдыр кирип, кээси колдонулбай деле кала тургандыгын аныктап чыгышты. Бул сөздөрдү которуп көрүү аракетинин байкалбагандыгы тастыкталды.

Талдоо методу, аларды анализдеп чыгуу методдорун колдонууда айрым сөздөрдүн маанисин сөздүктөн табуу, мисалы, *градация* – *градация* - *бир нерседен экинчи нерсеге ырааты, ирети менен өтүү*. Практикалык иштерде дил баян

эссе, реферат, доклад, өз алдынча жазуу жумуштарын талдоо, анализдөө ж.б. Талдоо методу төмөнкү багыттарда ишке ашырылды. Алар:

- 1) Жаңы сөздөрдү жыйноодо
- 2) Интернетке, сайттарга киргизилип жаткан сөздөрдү бөлүп алууда
- 3) Технология менен которулуп жаткан сөздөр канчалык пайызда кыргызча же башка тилдерде канча пайыз экендигин эсептеп чыгууда
- 4) Жаңылыктар, маалыматтарда кездешкен кептерди жыйноо, териштирүүдө
- 5) Кыскартылган сөздөрдүн сөздүгүн түзүүгө аракеттенүүдө
- 6) Мектеп окуучулары үчүн сырдык сөздөрдүн сөздүгүн түзүүдө
- 7) Чет тилдердин кирген сөздөрдүн сөздүгүн даярдоодо
- 8) Башталгыч класстар үчүн окуу-тематикалык сөздүкчөлөр иштеп чыгууда, мисалы, кыргыз тилинен, адабий окуудан, мекен таануудан ж.б.

Тарыхый-хронологиялык методду колдонуу менен студенттердин эсине мына булар түшүрүлдү, мисалга алсак, байыркы кыргыздын тарыхында сөздү барктай билген билимдүү, санжырачы адамдардын көп болгондугу, өкүнүчтүү жери, андай адамдар замандын агымына ылайык өздөрүнөн өздөрү коркуп кол жазмалары эмес, эч нерсесин калтырбай жок кылган учурлар өттү. Эл арасына кадыр-барктуу андай молдолорду - билимдүү кат тааныгандарды, тилмечтерди “молдоке” дешкен. *“Бейбежири”, “Бейчеки”, “Бейтап”, “сукбатташканбыз”, “суу уктаса да, душман уктабайт”* сыяктуу сөздөрдүн маани-маңызын жаштар түшүнүшпөйт. Фонетикалык жактан өзгөрүүлөрүн, историзм (эски сөздөр), архаизм, кайсы тилден келип кыргыз тилине киргенин ажырата алышпайт. Ал турсун өзүлөрүнүн дене мүчөлөрүндөгү *бешене, чеке, маңдай, кабак, тумшук, кежиге, төбө, томук, чыканак, тизе, манжа* сөздөрүн так, даана билбеши мүмкүн. азыр саат сайын жаңы сөздөр пайда болууда. Аларды сүйлөм ичинде же коомдук жайдарда жолуктурганыбыз менен мааниси түшүнүксүз. Мисалы: *нумерология, сиромантия, таро, ленорман, сендвич, гренки, рамен, чизбургер, пицца* ж.б. буларды практика түрүндө өз көзүң менен кызматын көрүп же даамын татып гана аз-маз андап-түшүнбөсөң, ансыз мүмкүн эмес. Мааниси түшүнүксүз терминдердин барган сайын басымдуулук кылуусу да *кыргыз тилин кысып, кыргызча кепти байытууга кедергисин тийгизиши мүмкүн.*

Бир катар сөздүктөрдү, алгач, үлгү иретинде көрсөтүп, алардын тегерегинде ар кыл **тилдик жана кептик машыгуу, көнүгүү иштерин** аткаргандан кийин анан студенттер өз алдынча сөз жыйнаганга, сөздүк корун байытууга психологиялык жактан даяр болуп калышат. Ошондон соң гана жогорудагы типтеги сөздүктөр менен өз алдынча практикалык-тажрыйбалык иш-аракеттерди жүргүздүк. **“Ким канча убакытта канча сөз жыйнайт”** деген мелдеш-сабагы өткөрүлүп, натыйжада, ар кимиси алына, даярдыгына жараша сөз тизмектерин тизип келишти. Эң башкысы, кыргызча кебин байытууга карата кандайдыр бир деңгээлде кызыгуулары пайда болгондугун байкай алдык.

Ар кыл сөздүктөрдүн алдына койгон максат-милдеттери, мисалы, энциклопедиялык сөздүктүн дүйнөлүк мааниси, азыркы эл аралык тил иретинде англис тили жер шарында кеңири колдонулаарын, окумуштуулардын пикирине караганда англис тили үйрөнүүгө жеңил сөздүк байлыгы менен грамматикалык

курулушу жөнөкөй, сүйлөгөнгө оңой экендиги тууралуу маалыматтар берилди, мисалы: “нафси, алкым, кекиртект”; орус тилиндеги “сущность человека” англис тилинде акыркы жылдары “hai spirit спирит “hai – жогорку, spirit - рух ж.б. Негизги сөздүк кор – бул сөздөрдү кээде морфемалар же сөз айкалыштарын алфавит тартиби боюнча маанисин түшүндүрүп же башка тилге которуп, башкы маалымат берүүчү маалымат булагы.

Изилдөөнүн аңгемелешүү, сурамжылоо, байкоо жүргүзүү, анкета алуу методдору аркылуу учурдагы билим берүү саясатынын жаңы концепцияларынын бири интерактивдүү, инновациялык окутуу, аларды пайдалануунун абалы лексикографиянын интерактивдүү окутуудагы жетишкендиктер менен кемчиликтерин, окутуунун салттуу формалары менен болгон карым-катышын байкоо, сөздүктөр менен иштөөгө арналган сабактардын сапатын көтөрүү ишинде болуп жаткан жаңылыктарды жайылтуу багытында дидактикалык, адабий-эстетикалык маселелерди, жол-жоболорду сунуштоо жана анда натыйжага ээ болуунун илимий божомолун аныктап чыгууга мүмкүнчүлүк түзүлдү.

Изилдөөдө аңгемелешүү, сурамжылоо, байкоо жүргүзүү, анкета алуу методдорун пайдалануунун натыйжасында студенттердин лексикография, сөздүктөр боюнча, лексикографтар жөнүндө түшүнүктөрү толук эмес экендиги аныкталган эле. Мисалы: 1-курстун студенти Мурадил кызы Алтынайдын суроолорго берген жоопторун келтирелик.

Суроо: Сөздүк деген эмне?

Жооп: Сөздөрдүн чечмелениши сөздүк

Жооп: Башка тилден алынган сөздүн которулушу сөздүк

Суроо: Сөздүктөрдүн кандай түрлөрү бар?

Жооп Котормо сөздүк, түшүндүрмө сөздүк ж.б.

Суроо: Түшүндүрмө сөздүк деген эмне?

Жооп: Мага түшүндүрмө сөздүктүн маанисин түшүнүү кыйын жана кыргызча көп сөзгө түшүнө бербейм. М: алешем, маараке, сыналгы, гүлзар, умай эне ж.б. Ал эми кийинки этаптарда Алтынай баштаган студенттердин түшүнүктөрү улам-улам толукталып отуруп, алар өз алдынча сөздүк түзүү деңгээлине жетише алышкандыгын баса белгилемекчибиз.

Педагогикалык эксперимент методу. Эксперименттик сыноолор оозеки формада жана жазуу жүзүндө да жүргүзүлдү. Педагогикалык эксперимент методу, негизинен, И.Арабаев атындагы КМУнун жана К.Тыныстанов атындагы БМУнун педагогика факультетинин 1-2-курсунун студенттеринин катышуусу менен өткөрүлдү. Педагогикалык эксперимент методу үч этапта ишке ашты. 1-констатациялоочу этапта билим деңгээлдерин байкоо жана жалпылоо методу, 2-үйрөтүүчү этапта ар түрдүү тапшырманын аткарылышы, айтып берүү, өзүнүн мисалдары, оозеки, жазуу иштери аткарылды 3- текшерүүчү этапта эксперименталдык топ менен контролдук топтордун жыйынтыктары сандык жана сапаттык жактан салыштырылып, жыйынтыктар чыгарылды. “Эксперимент жумуштары өтө кылдаттыкты талап кылды”.

Эксперименттин алгачкы этабына карата комплекстүү анализ берилди, тактап айтканда, студенттерди акыл-эс маданиятын тарбиялоо, теорияда алгандарын практика жүзүндө колдонуусу, сабакта техникалык каражаттарды

колдоно билүүсү, бири-бири менен мамилеси, алардын окутуучу менен карым-катышы, студенттин билими, ой жүгүртүүсү, өз алдынча иштей билүүсү, жөндөмдүүлүгү, өздөштүрүүсү – булардын баары байкоо жүргүзүү этабында талдоого алынды.

Эксперименттин биринчи этабындагы байкоо, изилдөө, иликтөө, аңгемелешүү аркылуу лексикография бөлүмүн өтүүдө студенттер кантип даярдана тургандыгын, кандай маалыматтык булактарга жана багыттарга таяна тургандыктары, теориялык денгээлдерин аныктоого мүмкүнчүлүк түзүлдү. Алынган жоопторду маалыматтарды тактоо, жалпылаштырууда төмөндөгүдөй тыянак чыгарууга болот:

▪ *Лексикографтардын өмүрү жана чыгармачылыгын интерактивдүү окутууга илимий-педагогикалык булактардын жетишсиздиги;*

▪ *Жогорку окуу жайларынын керектүү сөздүктөр менен камсыз болбогондугу;*

▪ *Бардык окуу жайларында лексикология, лексикографияны интерактивдүү жаңыча багытта окутуунун теориялык, практикалык, илимий-методикалык негиздери – билим берүү системасы талап кылган натыйжаларга ээ боло электигин көрсөттү.*

Эксперименттин методдун башталышында студенттердин басымдуу көпчүлүгү “орто” деген баа алышып, “жакшы” деген баалар аз санда болсо, эксперименттин аягында “эң жакшы”, “жакшы” жана “орто” деген бааларга татыктуу болушту. Экинчи курстун студенти Окешова Жылдыздын, Шаршенбек кызы Наргизанын, Жыргалбек кызы Жанаранын “Кыргыз тилинин практикумунан” жазган практикалык иштеринде жылыштар байкалды. Жазуу жумуштары боюнча студенттердин иштеринин тематикалары төмөнкүдөй:

❖ “Манас” эпосундагы эскирген сөздөр

❖ Сөздөрүм менин байлыгым

❖ Менин сөздүк корум

❖ Синонимдер эне тилинин байлыгы

❖ Кыргыз тили - улуу мурас

❖ Мен сөз жыйнайм

❖ Менин сөздүгүмдө канча сөз бар?

❖ Дүйнөлүк көчмөндөр оюндары

Изилдөөнүн эксперименттик методунда сөздүктөр менен студенттердин өз алдынча иштөөлөрүнө көңүл бөлүк. Окутуучу сөздүктөрдөгү сөз маанилерин бөлүп окуп берип, кээ бир татаал жерлерин мисалдар менен түшүндүрөт. Кээ бир сөздүктөрдү студенттерге кандай жолдор менен өздөштүрүү керектигин айтып берет. Сөздүктөгү сөздөрдү жаттап алуу пайдасыз. Сөздүн маани-маңызын түшүнүп, сүйлөшүү убагында аларды так, даана өз маансинде колдонуу. Ойлогон оюн толук түшүндүрүүгө аракет жасоо.

Студенттерге өтө сейрек кездешип, колдонулбай калган төмөнкү сыяктуу сөздөр да тааныштырылды. *Мисалы, керки, байтеме, ийди (ийги), үшкү, копишр, тес, матоо, тарткы, ашар, төр, такты, сабаа, такта, ала бакан, чарная, талкуу, жанаяк, айырма, чөйчөк, сузгу, соку, сокбилек ж.б.* Ошондой эле кесиптик сөздөр тууралуу да талкуулар болду.

Эксперимент учурунда 1-2-курстардын студенттери менен биргеликте бир нече ирет тилдик жана кептик көнүгүү, машыгууларды, ошондой эле, практикалык иштерди аткардык. Алардын катарына өз алдынча иштердин түрлөрүнөн мисалы: доклад, реферат, дил баян эссе, жазуу жумуштары, жуп менен, топ менен иштөө, жазуу жумуштары, практикалык иштер ж.б. кирди.

Эксперименттик методдун экинчи аныктоочу- окутуучу этабында 2016-2017; 2017-2018-окуу жылдары аткарылып, жогоруда аткарылган иштерди жалпылаштыруу, анда аткарыла турган иш-чараларды тактоо маселелерин ичине алды. Бул этапта төмөндөгүдөй максат коюлду:

Лексикографияны окутуунун дидактикалык, тилдик-коммуникативдик жана рухий-эстетикалык негиздерин аныктоо жана өзүбүз иштеп чыккан методиканы окутуу, практикага киргизүү. Коюлган максатты чечүү үчүн бир нече милдеттерди койдук:

- 1) Студенттин теориялык билим деңгээлин, педагогикалык-дидактикалык, адистик деңгээлин калыптандыруу;
- 2) Студенттин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнү окутуу процессинин окуу методикалык, материалдык, техникалык жактан камсыз болушун талдоо;
- 3) Студенттердин жөндөмүн, суроо-талаптарын, интерактивдүү мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо жана талдоого алуу;
- 4) Өзүбүз иштеп чыккан методиканы окутуу менен аны практикага киргизүү жана анын негизинде лексикография боюнча билим алууну жакшыртуу;

Эксперименттик методдун аныктоочу-окутуучу этабында изилдөө методдорун колдонуу менен төмөнкүдөй тажрыйбалык-педагогикалык иштерди аткардык:

Аңгемелешүү;

Сурамжылоо анкетасын алуу;

Өзүбүз иштеп чыккан методика боюнча сабактардын моделин, же болбосо, план-конспектисин түзүү,

Аны менен сабак өтүү,

Өтүлгөн сабакты талдоо;

Студенттердин сөз байлыгын өстүрүү;

Студенттердин жазуу иштерин (дил баян эссе, реферат, доклад, курстук иш, өз алдынча иштер, практикалык иштер, жазуу жумуштары ж.б.) текшерүү;

Студенттердин билим деңгээлин баалоо ж.б.

Студенттер менен сурамжылоо анкеталык иштерди жүргүзүүдө төмөнкүдөй окуу материалдары камтылган эле. Алар:

1. Кыргыздын байыркы сөздүктөрү кайсылар?
2. Байыркы сөздүктөрдүн авторлору кимдер?
3. Тарых бетине жазылган, бирок кыргыз жеринде жок сөздүктөр жана алардын авторлору жөнүндө билесиңерби?
4. Белгисиз жана табыла элек сөздүктөр жөнүндө кимдер жазган?
5. Кыргыздын алгачкы лексикографтары кимдер?

6. Кыргызча-орусча сөздүктү ким түзгөн, кандай бааланган?

7. Орус жана чет тилинен кирген сөздөрдүн кыргыз тилинин жөндөмө, куранды, уланды, жак мүчөлөрүнүн жалгануусу менен которулбай берилишин кандай баалайсың?

8. Түрк тилинде сакталып калган сөздөрдүн сөздүгүн билесиңби?

9. Кыргыз тилинен орус тилине кирген сөздөр?

10. Неологизм сөздөрүн - жаңы сөздөрдү билесиңби?

11. Аларды кандай кабыл аласың? ж.б.

Эксперименттик методдун акыркы этабында бир катар студенттин сөз байлыгы жакшы экендиги байкалды, мисалы, колдонулбаган “үлпүнчөк”, “элечек”, “суусар тебетей” сыяктуу сөздөр тандалып, бир топ ийгиликке жетишип, сөз байлыктарын көбөйтүүгө аракет жасашкан. Студенттер Кыргызстандын ар тарабынан келгендиктен сөз байлыктарында, алгач, айрым учурда, албетте, диалект, говорлордон айырмачылыктар учурады. Бирок кийин бардыгы адабий тилдин чен-өлчөмүн эске алуу менен бирдиктүү сүйлөөгө жана жазууга кадимкидей көнүгүштү. Студенттер тарабынан аткарылган тилдик жана кептик көнүгүү, машыгуулар:

- + Сунушталган сөздөрдүн сөздүктөрдө бар же жок экендигин аныкташты;
- + Кыргыздын нукура төл сөздөрүнөн кайсыл сөздөр сөздүккө кирбей калганын талдашты;
- + Ал сөздөрдүн чакан сөздүгүн түзүштү;
- + Сөздөрдү фонетикалык, лексикалык, морфологиялык, синтаксистик жактан мүнөздөштү;
- + Тексттеги сөздүн маани-маңызын ачып беришти;
- + Айрым сөздөрдүн этимологиясын талдоого алышты;
- + Орфографиялык жана орфоэпиялык көнүгүүлөрдү аткарышты;
- + Сөздөрдүн айтылышы менен жазылышындагы айырмачылыктарды талдоого алышты
- + Омоним сөздөрдү жыйнап, омонимдер сөздүгүн түзүштү;
- + Синоним сөздөрдү жыйнап, синонимдер сөздүгүн түзүштү;
- + Антоним сөздөрдү жыйнап, антонимдер сөздүгүн түзүштү;
- + Көп маанилүү сөздөрдү жыйнап, көп маанилүү сөздөрдүн сөздүгүн түзүштү;
- + Макал-лакаптарды жыйнап, сөздүгүн түзүштү;
- + “Манас” үчилтигинен эскирген архаизм сөздөрдү жыйнап, сөздүк түзүштү ж.б.

Мисалы, кыргыз тилинен синоним темасы өтүлгөндөн кийин синонимдер сөздүгүн түзүү ж.б. Студенттер бул аталган практикалык машыгуу, көнүгүү иштерин аудиторияда да жана өз алдынча да аткарышты. Аларды өз портфолиолоруна чогултушту. Эң башкысы, ошол сөздөрдү оозеки, жазуу кебинде пайдалана башташкандыгында турат.

Окутуучу экспериментте бардык иштин жыйынтыгын чыгарып, окуу процессинин акырында студенттердин билим деңгээли бааланды. Студенттердин жазуу иштеринин жыйынтыгында 2016-2017-окуу жылындагы иштерине салыштырмалуу 2017-2018-окуу жылында ошол эле студенттердин сөз байлыгындагы бир кыйла жетишкендиктерин байкадык. Илимий иштин божомолун аныктоо үчүн эксперимент тиешелүү деңгээлде уюштурулуп, күтүлгөн жыйынтыктар биз ойлогондой деңгээлде ишке ашты.

Эксперименттик методдун жыйынтыктоочу жана текшерүүчү этабында 2017-2018; 2018-2019-окуу жылында жүргүзүлгөн тажрыйбада лексикография боюнча педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн методикасын окутуунун мазмунун, мүмкүн болушунча, так аныктоонун теориялык да, практикалык мааниси да зор экендигине толук ынанып, сөздүк менен иштөө бир гана кыргыз тилинде кеп байлыгын өстүрбөстөн, дүйнө элдеринин ар түрдүү кептери менен сөз байлыгын көбөйтүп, бөтөн тилдерди да тез, так, даана үйрөнүшөөрүнө ынанышып, илимий иштин мазмуну толукталып, кошумчалоолор киргизилди.

Таблица 2.2.1 - Эксперименттик методдун акыркы текшерүүчү этабындагы студенттердин билим көрсөткүчтөрү

Жогорку окуу жайынын аталышы	Студенттин курсу	Студенттин группасы	Студенттин саны	Текш. жана эксперим. групп	Эксп. алг.этаб. канча сөз өздөш.	Эксп. акыркы этап. канча сөз өздөш.
И.Арабаев атындагы КМУ	1-курс	ПБ II-16 ПБк I3-16	35 20	текшерүүчү	205	283
И.Арабаев атындагы КМУ	1-курс	ПБ II-16 ПБк I3-16	33 22	эксперименттик	348	396
И.Арабаев атындагы КМУ	2-курс	ПБ II-15 ПБк I3-15	31 23	текшерүүчү	232	278
И.Арабаев атындагы КМУ	2-курс	ПБ II-15 ПБк I3-15	32 25	эксперименттик	356	395

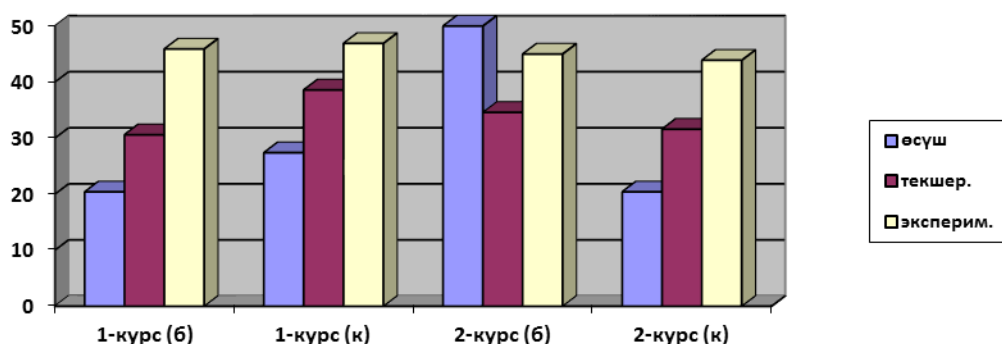

Диаграмма 2.2.1. Эксперименттин акыркы текшерүүчү этабындагы студенттердин билим көрсөткүчтөрү

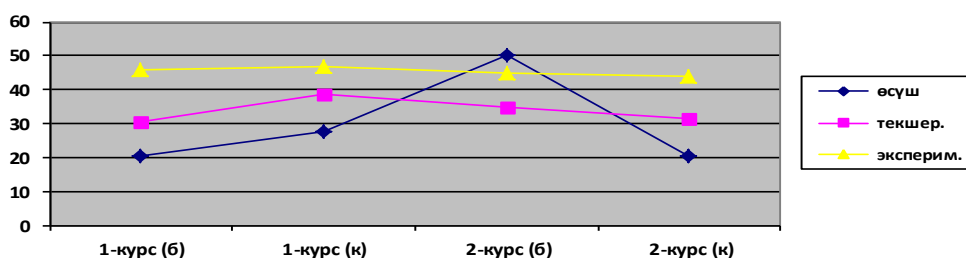

Диаграмма 2.2.2. Эксперименттик методдун акыркы текшерүүчү этабындагы студенттердин билим көрсөткүчтөрү

Таблица 2.2.2 - Эксперименттик методдун акыркы текшерүүчү этабындагы студенттердин билим көрсөткүчтөрү

Жогорку окуу жайынын аталышы	Студенттин курсу	Студенттин группасы	Студенттин саны	Текшер. жана экспер. групп.	Эксп. алгач. этабында канча сөз өздөш.	Эксп. акыркы этаб. канча сөз өздөш.
К.Тыныстанов атындагы ҮМУ	1-курс	П - П П - 12	22 22	текшерүүчү	197	273
К.Тыныстанов атындагы ҮМУ	1-курс	П - П П - 12	24 25	эксперименттик	322	385
К.Тыныстанов атындагы ҮМУ	2-курс	П - 21 П - 22	23 24	текшерүүчү	212	267
К.Тыныстанов атындагы ҮМУ	2-курс	П - 21 П - 22	22 27	эксперименттик	325	387

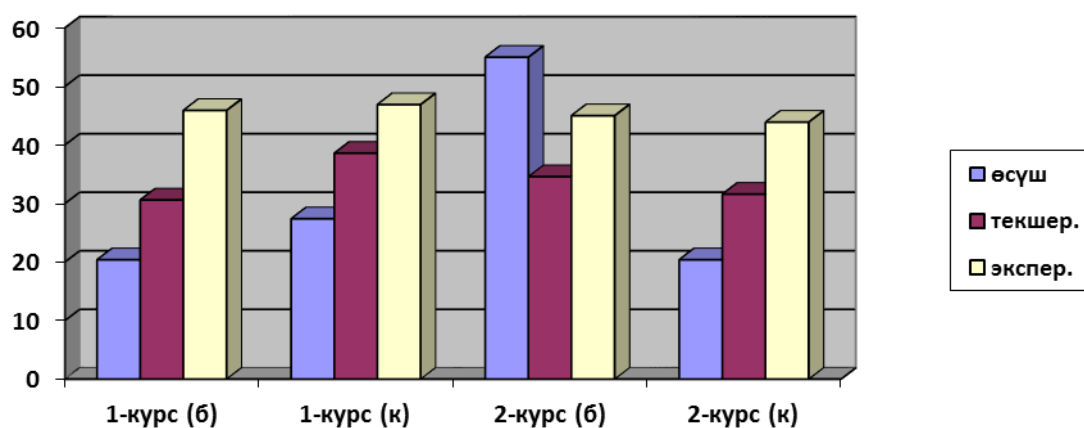

Диаграмма 2.2.3. Эксперименттик методдун акыркы текшерүүчү этабындагы студенттердин билим көрсөткүчтөрү

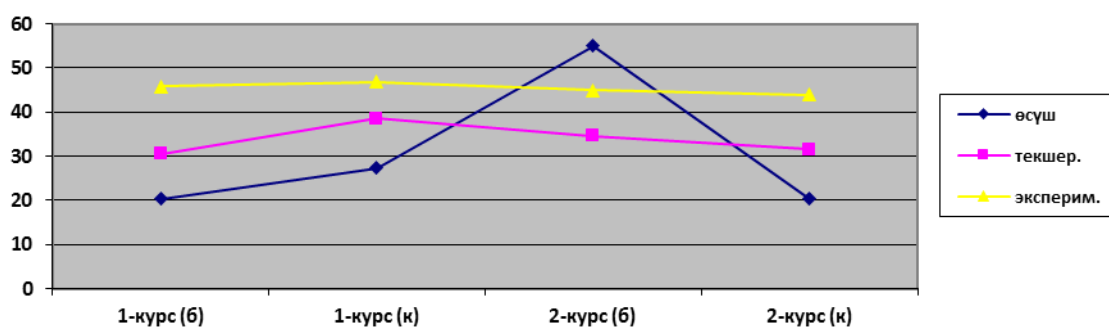

Диаграмма 2.2.4. Эксперименттик методдун акыркы текшерүүчү этабындагы студенттердин билим көрсөткүчтөрү

Биз тараптан сунушталган сабактын үлгүлөрү боюнча сабактар өтүлгөн топ - эксперименттик топ, ал эми, кадимки салттуу сабактар өтүлгөн топ текшерүүчү топ катары тажрыйбада сыналды. И.Арабаев атындагы КМУнун жана К.Тыныстанов атындагы ҮМУнун педагогика факультетинин 1-2-курстарынын бюджеттик жана контракттык негизде билим алып жатышкан группаларын бириктирип алганда бардыгы экспериментке 408 студент тартылды. Студенттер

менен системалуу түрдө оозеки аңгемелешүү, баарлашуу, суроо-жооп, сурамжылоо, тесттик суроо-тапшырмалар, чыгармачылык машыгуу, көнүгүү иштери, текшерүү жана жазуу жумуштары, практикалык иштер, студенттердин өз алдынча иштери аткартырылып, алар талдоого алынып, текшерилип, салыштырылып, жалпылаштырылып, жыйынтыктары чыгарылып турду.

Эксперименттик методдун акыркы текшерүүчү этабында акыркы жыйынтыктары чыгарылып, натыйжада текшерүүчү топко салыштырмалуу эксперименттик топтогу студенттердин окуу материалды өздөштүрүү деңгээлинин өсүшүн сандык жана сапаттык жактан салыштырып алганда алардын жалпы билим деңгээлинин **сапаттык жактан өсүшү 11,97% пайызды түздү**. Демек, бул биз тараптан иликтөөгө алынган илимий иш практикада сыноодон өткөрүлүп, күтүлүүчү натыйжага ээ болгондугун түстөн түс тастыктап турат.

“Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн методикасы” деген аталыштагы үчүнчү главада Махмуд Кашкаринин “Түрк тилдеринин сөздүгү”, Х.Карасаев менен К.К.Юдахиндин сөздүктөрү тууралуу, алардын кыргызча кепти байытууга тийгизген таасири, ролу баса белгиленди. Бүгүнкү күндө сөздүктөрдүн түрлөрү жана типтери тематикалык жактан абдан байыгандыгы, мисалы: Энциклопедиялык сөздүк; Түшүндүрмө сөздүк; Орфоэпиялык сөздүк; Этимологиялык сөздүк; Татаал сөздөрдүн сөздүгү; Неологизмдер сөздүгү; Фразеологиялык сөздүк; Сөздүк-маалымдама; Орфографиялык сөздүк; Морфемалык сөздүк; Синонимдер сөздүгү ж.б. Кыргызча кепти байытууда сөздүктөрдүн лексикалык, грамматикалык жактан түзүлүштөрү төмөндөгүдөй принциптерге таянышы келтирилди:

Лексикалык принцип - тилдеги бардык сөздөрдүн жыйындысы;

Семаникалык принцип - сөздөрдүн мааниси - негиз;

Фонетикалык же тыбыштык принцип – сөздөрдүн тыбыштык өзгөчөлүгү;

Морфемалык принцип - уңгуга мүчөлөрдүн жалганышы

Сөздүн негизинде түз маани, өтмө маани, эмоционалдык, экспрессивдүү (кошумча, өтмө, көркөмдүк, киргизүүчү маани) модалдык (сүйлөөчүнүн айтылып жаткан окуяга болгон мамилесин, ар кандай кырдаалын билдирүүчү, ар түрдүү жардамчы сөздөрдөгү маани, мисалы: тактоо, таануу, суроо, шарт, буйрук, каалоо, ниет, күмөн) мына ушулар сөздүктөрдө эске алынууга тийиштиги белгиленди.

Сөздүктөрдү түзүүдөгү лингводидактикалык талаптар катары төмөнкүлөр таанылды. Алар:

- алфавиттик тартиптин сакталышы;
- окутуучулук максатты көздөшү;
- таанып-билдирүүчүлүк мааниси;
- маалымат берүүчүлүк кызматы;
- орфографиялык эрежелердин сакталышы;
- сөз жасоочулук эрежелердин сакталышы;
- орфоэпиялык эрежелердин сакталышы;
- таалим-тарбиялык таасирдүүлүгү;

○ лексико-грамматикалык жактан бүтүндүүлүгү ж.б. Сөздүктүн кайсы гана түрү же тиби болбосун мына ушул жана башка да дидактикалык талаптарды жетекчиликке алуусу зарылдыгы белгиленди.

Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытуу максатында сөздүк менен иштөөдө, сөз жыйноодо, мисалы, окутуучу менен студенттин ортосунда төмөнкүдөй ыкмада педагогикалык баарлашуу ишке ашуусу мүмкүн:

Окутуучу – студентке кайрылып, эски сөздөрдөн билесиңерби? деген суроо узатат.

Студент – “чом” деген сөздү айтат.

Окутуучу – макул, мааниси кандай?

Студент - төөнүн токулгасы, төөнү кээ бир жерден көрүп жүрөбүз. Менин шаардык курбуларым көргөн эмес.

Окутуучу - ал эми “чом”, “токулга” кандай болоорун түшүндүрүү максатында, эгерде, анын даяр сүрөтүн, же болбосо, атайын сүрөткө тартып келип, көрсөтсө болот. Сөздөрдү жыйноо зор машакат жумуш экендигин өмүр бою сөз жыйнап, сөз менен шугулданган адамдар жакшы билишет.

Кыргызча туура сүйлөөгө үйрөтүү, нукура кыргызча кепке окутууда эң чоң мааниге ээ кыргыздын **Ү, Ө, Ң, К, Г, Ж** тамгалары болуп саналат. Айрыкча, **к, г, ж** тамгалары тыбыштык мааниге өткөндө жасалыш ордуна карай акустика-артикуляциялык жактан өзгөчөлөнүп турат. Мисалы: 1) Тилдин учу менен айтылган учурда: *карта – 1) географиялык карта 2) оюн ойноло турган карта;* 2) Көмөкөй менен айтылган учурда: *карта – жылкынын картасы (тамак-аш маанисинде) ж.б.*

Кыргызча кепти байытууда студенттердин өз алдынча иштеринин мааниси жана анын багыттары белгиленди. Кыргызча кепти байытууда сөздүк менен иштөөдө 1-2-курстардын студенттеринин өз алдынча иштеринин мааниси зор экендигине айрыкча басым жасалып, “Эл дөөлөтү – эне тил” аттуу жалпы теманын алкагында студенттер өз алдынча практикалык иштерди аткара ала тургандыктары аныкталды. Студенттердин өз алдынча иштеринин айрым үлгүлөрү келтирилди. Ошондой эле, педагогика багытындагы 1-2-курстун студенттеринин кыргызча кепти байытууда сөздүк менен иштөө боюнча аудиториялык жана студенттердин өз алдынча иштеринин системасы иштелип чыкты. Алар:

1. Студенттердин лексикографиялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу – сөздүк менен иштөөгө, андан керектүү маалыматты таба алууга машыктыруу;

2. Коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу – таанып-билүүчүлүк жана коммуникативдик милдеттерди чечүү үчүн сөздүктөргө кайрылуунун зарылдыгын билүүсү;

3. Конкреттүү милдеттерге ылайык керектүү сөздүктү тандай алууга көнүгүшү;

4. Сөздүктүн текстин кабыл алуу менен андан тигил же бул сөз тууралуу керектүү маалыматты жыйнай алуу ыкмасына машыгуусу;

5. Терминологиялык сөздүк, котормо сөздүктөр менен иштей алуу тажрыйбаларына ээ болуусу;

6. Сөздүктүн сөздүгү бул – түшүндүрмө сөздүк экендигин таанып билүүсү;

7. Сөздүктөр менен иштөө аркылуу кыргызча кеп байлыгына ээ болушат;

8. Өз алдыларынча сөздүк түзө билүү ыкмасын өздөштүрүшөт.

Студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүктөр менен иштөөнүн багыттары катары, мисалы, төмөнкүлөр тастыкталды. Алар:

- Орхон-Енисей жазуусу сыяктуу ташка, буюмдарга же кагазга жазылган сөздөрдү бирден талдап жазуу;
- айрым сөздөрдүн маанисин сөздүктөн таап жазуу;
- алардын этимологиясын чечмелөө;
- ал сөздөргө карап, ошол мезгилдеги тарыхты аңдап билүү;
- ал сөздөрдүн сөздүгүн түзүү;
- ал сөздөрдү катыштырып, сүйлөмдөрдү түзүү;
- ал сүйлөмдөрдү катыштырып, оозеки жана жазуу жүзүндө өз алдынча текст жаратуу
- этимологиялык сөздүк менен иштөө;
- түшүндүрмө сөздүктөр менен иш алып баруу;
- “Манас” үчилтигиндеги архаизмдерди жыйнап, сөздүгүн түзүү;
- “Манас” үчилтигиндеги эскирген сөздөрдү жыйнап, эскирген сөздөрдүн сөздүгүн түзүү ж.б.

Ошондой эле, окутуунун формалары катары алгачкы түрк сөздүгүн түзүп, тарыхта аты калган Махмуд Кашгаринин чыгармачылык өмүр жолуна арналган *лекция сабагынын үлгүсү келтирилди*. Ошондой эле ар кыл тематикалык *окуу-сөздүк таблицаларын* түзүү боюнча студенттерге *өз алдынча чыгармачылык машыгуу ишин* сунуштадык.

Алар:

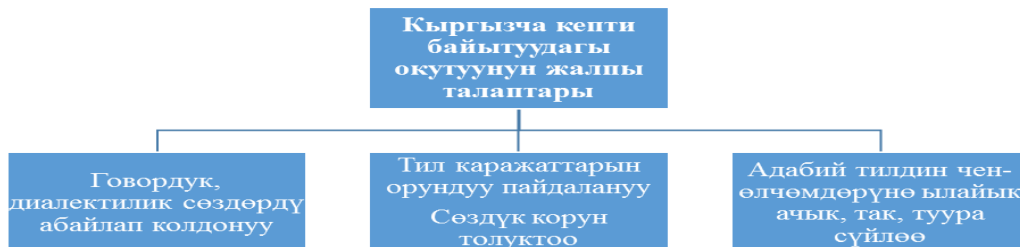
- ✚ Кыргыз тилинен башка тилдерге кирген сөздөрдү жыйноо менен сөздүгүн байытуу;
- ✚ Башка тилдерден кыргыз тилине оошуп кирген сөздөрдү жыйноо менен сөздүгүн байытуу ж.б.

Бул *окуу-сөздүк таблицаларды* толтуруу үчүн студенттер өз алдынча изденишет, сөздүктөрдү издеп таап, алардан сөздөрдү ылгап, тандап, иргөөгө көнүгүшөт. Өз алдынча чакан изилдөө жүргүзүүгө машыгышат. Андан соң андагы тандалган сөздөрдү оозеки, жазуу кебинде так, туура, орундуу пайдаланууга көнүктүрүүчү көнүгүү, машыгуу иштери жана практикалык иштер аткартырылышы зарыл. Алар:

- Орус тилинен кирген сөздөрдү катыштырып, оозеки текст түзүү;
- Чет тилдерден кирген сөздөрдү катыштырып, жазуу текст түзүү;
- Араб тилинен кирген сөздөрдү катыштырып, оозеки текст түзүү;
- Фарс тилинен кирген сөздөрдү катыштырып, жазуу текст түзүү;
- Монгол тилинен кирген сөздөрдү катыштырып, оозеки текст түзүү;
- К.К.Юдахиндин “Кыргызча-орусча” сөздүгүнөн элдик макал-лакаптарды терип жазып чыгуу;
- К. К.Юдахиндин “Кыргызча-орусча” сөздүгүнөн “Манас” үчилтигине байланыштуу маалыматтарды топтоп, жыйнап, жазып чыгуу;
- К.К.Юдахиндин сөздүктөрүнүн басылып чыккан жылдарын жана канча нускада экендигин таблицага салып, тизмелеп чыгуу ж.б.у.с.

Окутууда техникалык каражаттарды колдонуунун маани-маңызы чечмеленди. Кыргыз тилинин окуу-методикалык куралындагы (В.Мусаева) “Кыргыз лексикасынын баюу жолдорунун” тематикалык багыттары белгиленди.

Студент-жаштардын кыргызча кедин байытууда эске ала турган окутуунун айрым талаптарынан келтиребиз:

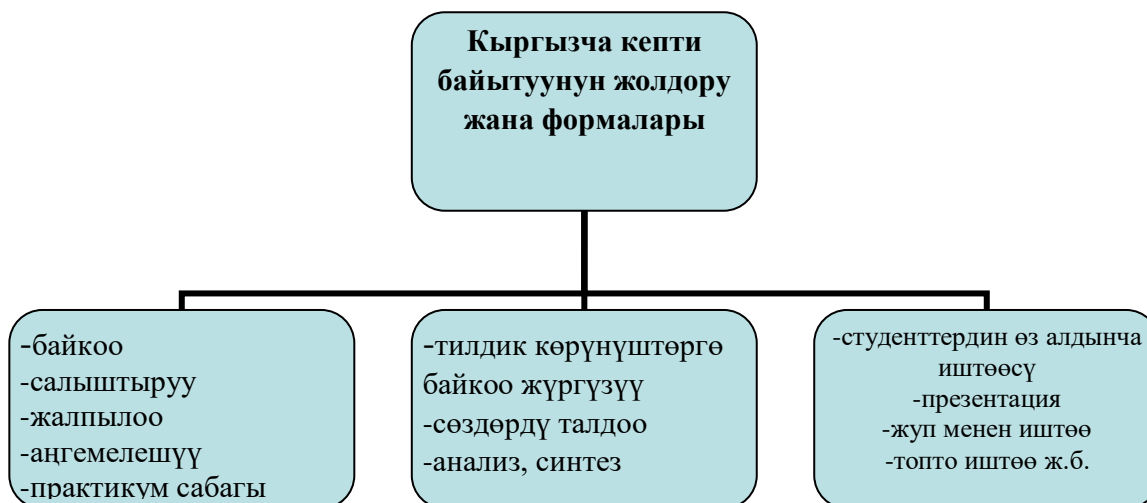

Сүрөт 3. 1. Студент-жаштардын кыргызча кедин байытууда эске ала турган окутуунун жалпы талаптары

Сөздүктөрдүн үстүндө иштөө оңбогондой зор эмгекти талап кылаарын, бир сөздүн түпкү маанисин, келип чыгуу этимологиясын издөө азаптуу, түйшүктүү иш экендигин, талыкпаган эмгек керек экендигин билдирүү менен студенттердин кыргызча кедин байытуу максатында сөздүктөр менен иштөөдө көнүгүү-машыгуу иштерин төмөндө сунуштайбыз. Алар:

- ✓ Сөздүктөрдөн лексикалык бирдиктерди тез жана туура тандай билүү;
- ✓ Тандалган сөздөрдү байланыштыруу;
- ✓ Өздөштүрүлгөн сөздөрдү ар кандай жаңы кептик кырдаалдарда байланыштырып, колдонуу;
- ✓ Сөздөрдү сүйлөмдөрдө кыргыз тилинин стилдик өзгөчөлүктөрүнө жараша туура колдонуу;
- ✓ Өздүк кедин кыргыз адабий тилинин чен-өлчөмдөрүнө ылайык туура уюштуруу;
- ✓ Кединде лексико-грамматикалык тил каражаттарын туура колдонуу;
- ✓ Сөздүктөр менен системалуу иш жүргүзүү;
- ✓ Сөздөрдүн этимологиясын талдай алуу;
- ✓ Сөздүк корун ар дайым толуктоо;
- ✓ Жаңы неологизм сөздөрдү колдоно алуу;
- ✓ Оозеки, жазуу кединде сөздөрдү, сүйлөмдөрдү так, туура, орундуу, логикалуу пайдалана билүү;
- ✓ Байыртадан жыйналган элдик каада-салттарды көңүлгө тутуу менен кыргызча кептин улуу-кичүүгө мамиле жасоодогу сылык-сыпаа үлгүлөрүн ар дайым практикалоо;
- ✓ Сөздөрдү орундуу пайдалануу менен монолог, диалог жана полилог жүргүзө алуу ж.б.у.с.

Кыргызча кепти байытуунун төмөнкүдөй жолдорун жана формаларын сунуштадык:

Сүрөт 3. 2. Кыргызча кепти байытуунун жолдору жана формалары

Педагогика адистигиндеги студенттерге кыргызча кепти байытуу жагдайында билим берүүдө жогорудагы ыкма-методдорду 1-2-курстарда “Кыргыз тили”, “Кыргыз тилинин практикалык курсу”, “Кыргыз тили жана адабияты” сыяктуу окуу дисциплиналарын окутуп-үйрөтүүдө колдонууну сунуштадык. Буга кошумча, окутуунун кырдаал-шартына ылайыктап, интерактивдүү методдорду, стандарттуу жана стандарттуу эмес сабактардын үлгүлөрүн да практикалай алат. Эң башкысы, кыргызча кепти байытууга карата студенттердин өзүнүн жеке шык-жөндөмдүүлүк иш-аракети эске алынууга тийиш. *Биз төмөндө студенттердин кыргызча кепти байытуу максатында сөздүк менен иштөөнүн ыкмаларын жана методдорун окутуу процессине сунуштадык. Алар:*

Сүрөт 3.3. Студенттердин кыргызча кепти байытуудагы сөздүк менен иштөөнүн ыкмалары жана методдору

Бул ыкма методдорду окутуучу окутуу ишинин кырдаал-шартына ылайыктап, чыгармачылык менен пайдалана алат. Булар менен гана чектелбестен тажрыйбасын кеңейтип, окутуучу традициялуу жана традициялуу эмес сабактардын ар кыл формаларын практикаласа болот. Ошондой эле, студенттердин сөз маданиятын өнүктүрүп, эне тилдин кереметтүү асыл касиеттерине окутуп-тарбиялоо аркылуу алардын инсандык сапаттарына да таасирин тийгизе алмакчы. Бул аталган ыкма-методдорду изилдөө учурунда түз жана кыйыр түрүндө педагогикалык практикада сыноодон өткөрүп, тиешелүү жыйынтыктарга ээ болдук.

Жалпы корутунду жана практикалык сунуштар

Илимий изилдөө ишибиздин жыйынтыгында адыга коюлган милдеттер орундалды деп эсептейбиз. Сөздүктөрдөн лексикалык бирдиктерди тез жана туура тандай билүү, ал сөздөрдү кептик кырдаалдарда колдонуу, кебин кыргыз адабий тилинин чен-өлчөмдөрүнө ылайык туура уюштуруу, лексико-грамматикалык тил каражаттарын туура колдонуу, сөздүк корун ар дайым толуктоо, жаңы неологизм сөздөрдү колдоно алуу, кыргызча кептин улуу-кичүүгө мамиле жасоодогу сылык-сыпаа үлгүлөрүн ар дайым практикалоо, сөздөрдү орундуу пайдалануу менен монолог, диалог жана полилог жүргүзө алуу, говордук, диалектилик сөздөрдү адабий тилдин чен-өлчөмдөрүнө ылайыктап так, туура сүйлөө ж.б.у.с.

Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн ыкмалары, формалары, методдору иштелип чыгып, педагогикалык экспериментте сыноодон өткөрүлүп, окутууга сунушталды. Тажрыйбанын башында студенттердин билим деңгээлдерин байкоо-аныктоо иштери аткарылды. Сөздүктөр менен иштөө боюнча лексикографтардын эмгектери үйрөтүлүп, кыргызча кепти байытууда сөздүктөрдү окутуунун теориядагы жана практикадагы абалы талкууланды. Аңгемелешүү, баарлашуу, суроо-жооп, сурамжылоо, тестирилөө ыкмасы менен төмөнкү багыттарда студенттердин билим, ыкма, билгичтиктерин байкап, аныктадык. Тажрыйбада сөздүктөрдү окутууга коюлган жалпы талаптар аныкталып, ага карата изилдөө тема боюнча окуу материалдары окутуп-үйрөтүлдү. Тактап айтканда, биз тараптан иштелип чыгып, сунуш кылынган ыкмалар, жолдор, формалар жана каражаттар менен сөздүктөрдү, лексикографияны окутуп-үйрөтүү иш-аракеттери эксперименттик топтордо системалуу түрдө аткарылды. Биз тараптан жүргүзүлгөн эксперименттин натыйжалары алынып, алар илимий-педагогикалык жактан талданды, изилдөөлөрдүн негизинде корутундулар чыгарылып, илимий-методикалык, практикалык табылгалар, сунуштар сандык жана сапаттык жактан тастыкталгандан соң окутууга сунушталды. Изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй **практикалык сунуштар** иштелип чыкты:

- Кыргызча кепти байытуу боюнча жогорку окуу жайлар үчүн окуу куралдары, көрсөтмө куралдар, техникалык каражаттар үчүн материалдарды окуу-методикалык комплекстерди (ОМК) даярдоо.
- Кыргызча кепти байытуу жаатында илимий-изилдөөлөрдү тереңдетүү.
- Орто мектептен баштап, жогорку окуу жайларында кыргыз тилине сааттарды көбөйтүү.
- Ар бир адистиктеги студенттер үчүн түшүндүрмө, этимологиялык, грамматикалык, котормо ж.б. окуу-илимий сөздүктөрдү даярдап, басмадан чыгаруу;
- Бала бакчадан баштап жогорку окуу жайларына чейин кыргызча кепти байытууга арналган окуу көрсөтмө куралдарын, электрондук окуу китебин, аудио уктуруу, видео көрсөтүүлөрдү, интернет булактарында, сайттарда жайгаштыруу ж.б.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары төмөнкү эмгектерде чагылдырылды:

1. **Бейшеев Т.** Студенттердин кыргызча кепти байытуу үчүн сөздүктөр менен иштөөдө техникалык каражаттарды пайдалануу [Текст] Бейшеев Т. / “Азыркы билим берүүдө тил, ыйман, тарбия маселелеринин актуалдуулугу” аттуу илимий-

прак. конференц.материалдары. / И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы.- 2017.-48-53-бб.

2. Бейшеев Т. Кыргызча кепти байытууда студенттер менен практикалык иштерди жүргүзүүнүн маани-манызы. [Текст] Бейшеев Т. “Азыркы билим берүүдө тил, ыйман, тарбия маселелеринин актуалдуулугу” аттуу илимий-практикалык конференциянын материалдары / И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы.- 2017.-№2-53-57-бб.

3. Бейшеев Т. Кыргыз лексикографиясынын калыптануу тарыхы тууралуу маалыматтардан. [Текст] Бейшеев Т. “Ааламдашуу доорундагы адабият менен педагогиканын орду” эл аралык илимий-тажрыйбалык конференциясы / И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы.- 2017.-№1-268-271-бб.

4. Бейшеев Т. Эне тилдин ээси –эл. [Текст] Бейшеев Т. “Заманбап педагогикалык билим берүүнүн жана илимдин теориялык жана методологиялык көйгөйлөрү” аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференциясы / И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы.- 2017.-106-117-бб.

5. Бейшеев Т. Педагогикалык эксперименттин жүрүшү. [Текст] Бейшеев Т. “Заманбап педагогикалык билим берүүнүн жана илимдин теориялык жана методологиялык көйгөйлөрү” аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференциясы / И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы.- 2017.-117-127-бб.

6. Бейшеев Т. Кыргызча кепти байытууда студенттер менен практикалык иштерди жүргүзүүнүн маани-манызы. [Текст] Бейшеев Т. / И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы.- 2018.-№ 20. 45-49-бб.

7. Бейшеев Т. Кыргыз лексикографиясы жана кыргыз тилинин сөздүктөрүнүн тарыхы тууралуу. [Текст] Бейшеев Т. / И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы.- 2018.-№ 20. 50-56-бб.

8. Бейшеев Т. Жогорку окуу жайларынын студенттеринин сөздүк менен иштөө ыкмалары жана лексикографияны окутуунун программасы (бир сабактын үлгүсү). [Текст] Бейшеев Т. / Кыргызстан ЖОЖдорунун Жарчысы 2018. № 1.185-189-бб.

9. Бейшеев Т. Орус тилинин кыргыз тилинин лексикографиясына тийгизген таасири кыргызча кепти байытуунун бирден бир жолу. Кыргызстан ЖОЖдорунун Жарчысы 2018. № 1.196-200-бб.

10. Бейшеев Т. Кыргыз лексикографиясы жана кыргыз тилинин сөздүктөрүнүн тарыхы тууралуу. [Текст] Бейшеев Т. / К.Тыныстанов атындагы ҮМУ жана К.Карасаев атындагы БГУнун илимий-практикалык басылмасы, Белгилүү тилчи-окумуштуу Н.Бейшекеевдин 85 жылдыгына арналат. Кыргыз тили жана адабияты, 31.2018. 21-24 бб.

11. Бейшеев Т. Этнокультурные аспекты лексикографии при обучении кыргызского языка. [Текст] Бейшеев Т. / Научный журнал “Международный институт Дизайна и Сервиса” г.Челябинск. 2018. 94-100с.

12. Бейшеев Т. Об обучении лексикографии в школе и в вузе. [Текст] Бейшеев Т. / Научный журнал Вестник БГУ. 2018. №4 (46) 95-99с.

13. Мусаева В.И., Бейшеев Т. Некоторые вопросы работы со словарями в процессе формирования культуры речи будущего учителя-педагога. [Текст] Мусаева В.И., Бейшеев Т. / Международный научно-исследовательский журнал г.Екатеринбург. 2019.

Бейшеев Төлөгөндүн “Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн методикасы” аттуу темадагы 13.00.02. – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: педагогика адистиги, студент, сөздүктүн түрлөрү, кыргызча кепти байытуу, жол, ыкма, форма, метод, педагогикалык эксперимент

Изилдөөнүн объектиси – жогорку окуу жайларда педагог адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети - педагог адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштетүү аркылуу алардын кыргызча кебин байытуу.

Изилдөөнүн максаты: Жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кебин байытуунун илимий-методикалык негиздерин иштеп чыгуу жана аны педагогикалык тажрыйбада сыноодон өткөрүү, практикага сунуш кылуу.

Изилдөөнүн методдору: илимий эмгектерди теориялык-методологиялык талдоо; адабияттарды окуп үйрөнүү; байкоо, анкета алуу, тестирлөө, аңгемелешүү, тажрыйбаларды үйрөнүү, анализ, синтез, педагогикалык эксперимент жүргүзүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

– сөздүктөрдүн түзүлүү, калыптануу тарыхы, алардын түрлөрү жана типтери боюнча илимий-теориялык, илимий-педагогикалык, илимий-методикалык адабияттар талдоого алынып, жалпылаштырылды;

- сөздөрдүн которулушундагы өзгөчөлүктөрү, кыргызча кепти байытууда сөздүктөрдүн ролу, маани-маңызы жана алардын лексикалык, грамматикалык жактан түзүлүштөрү аныкталды;

– жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байыта турган сөздүктөрдү түзүүгө коюлуучу лингво-дидактикалык талаптар иштелип чыкты;

– педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүктөр менен иштөөнүн жолдору, формалары, ыкмалары, методдору сунушталды;

– жогорку окуу жайларда педагогика адистигиндеги студенттерге кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кебин байытуу боюнча иштелип чыккан илимий-методикалык негиздер педагогикалык тажрыйбада сыноодон өткөрүлдү жана практикада колдонууга сунуш кылынды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу.

Диссертациянын теориялык жана практикалык жыйынтыктары, сунуштары кыргыз тилин окутууда окуу-методикалык колдонмолорду түзүүнү өркүндөтүүдө, жогорку окуу жайларда педагогика адистигинде кыргыз тилин окутууда сөздүктөр менен иштөөгө үйрөтүү менен кыргыз тили, кыргыз тилинин практикалык курсу окуу дисциплиналарын окутуунун мазмунун байытып, анын натыйжалуулугун арттырууга жардам берет. Изилдөөнүн жыйынтыктары кыргыз тилин окутуучулардын билимин өркүндөтүү курстарына, магистранттарга, аспиранттарга, докторанттарга, изденүүчүлөргө, окуу китептеринин авторлоруна, методист-окумуштуулардын иштерине илимий-методикалык жактан даяр материалдарды берет деп ишенебиз.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Бейшеева Тологона на тему “Методика работы со словарем в обогащении кыргызской речи студентов педагогического направления” на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (кыргызский язык).

Ключевые слова: педагогическая специальность, студент, виды словарей, обогащение кыргызской речи, пути, способы, форма, метод, педагогический эксперимент

Объект исследования: – процесс обучения кыргызского языка студентам высших учебных заведений педагогической профессии.

Предмет исследования - обогащение кыргызской речи студентов педагогической профессии в обучении кыргызского языка через работу со словарями.

Цель исследования: Разработка научно-методических основ в обогащении кыргызских слов в высших учебных заведениях для студентов педагогических специальностей в обучении кыргызского языка через работу со словарями и проведение ее испытания, предложение в практику.

Методы исследования: теория-методологический анализ научных трудов; изучение литератур; наблюдение, получение анкетных данных, тестирование, собеседование, изучение опытов, анализ, синтез, проведение педагогического эксперимента.

Научная новизна исследования:

- обобщены, приняты к обсуждению научно-теоретические, научно-педагогические, научно- методические литературы по созданию словарей, историю становления, их виды и типы;
- определены особенности перевода слов, роли словарей в обогащении кыргызской речи, значения и их лексическое, грамматическое строение;
- разработаны лингво-дидактические требования для создания словарей целью обогащения кыргызской речи студентов педагогической специальности в высших учебных заведениях;
- предложены пути и методы работы со словарями для обогащения кыргызской речи студентов педагогической специальности;
- разработаны формы, способы и методы работы со словарями для обогащения кыргызской речи студентов педагогической специальности;
- предложены для использования в практике и проведены педагогические экспериментальные испытания по разработанной научно-методической основе для обогащения кыргызского языка при обучении кыргызского языка со словарями для студентов педагогической специальности в высших учебных заведениях.

Практическая значимость в результате исследования. Теоретические и практические итоги диссертации, предложения помогут в совершенствовании создания учебно-методических пособий в обучении кыргызского языка, обогащает содержания практического курса учебной дисциплины по кыргызскому языку, кыргызского языка при работе со словарями для обучения кыргызского языка в высших учебных заведениях педагогической специальности, стимулирует повышению его результата. Надеемся что результаты исследования послужат готовым научно-методическим материалом для преподавателей кыргызского языка курса повышения квалификации, магистрантам, аспирантам, докторантам, соискателям, авторам учебных книг, методистам- ученым.

SUMMARY

of the dissertation research of Beisheev Tologon on the topic “Methods of working with vocabulary in enriching the Kyrgyz language of pedagogical students” for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.02 - theory and methods of training and education (Kyrgyz language).

Keywords: pedagogical specialty, student, types of dictionaries, enrichment of Kyrgyz speech, ways, methods, form, method, pedagogical experiment

Object of study: - The process of teaching the Kyrgyz language to students of higher educational institutions of the teaching profession. The subject of the study is the enrichment of the Kyrgyz language of students of the teaching profession in teaching the Kyrgyz language through work with dictionaries.

The purpose of the research: Development of scientific and methodological foundations in the enrichment of Kyrgyz words in higher education institutions for students of pedagogical specialties in teaching the Kyrgyz language through work with dictionaries and conducting its tests, suggestion into practice.

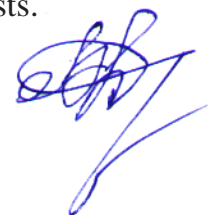
Research methods: theory and methodological analysis of scientific papers; literature studies; observation, obtaining personal data, testing, interviewing, studying experiments, analysis, synthesis, conducting a pedagogical experiment.

Scientific novelty of the research:

- generalized, accepted for discussion are scientific-theoretical, scientific-pedagogical, scientific-methodical literature on the creation of dictionaries, the history of formation, their types and types;
- The peculiarities of the translation of words, the role of dictionaries in enriching the Kyrgyz language, the meanings and their lexical, grammatical structure were determined;
- Linguistic and didactic requirements were developed for the creation of dictionaries with the aim of enriching the Kyrgyz language of teaching students in higher educational institutions;
- Proposed ways and methods of working with dictionaries to enrich the Kyrgyz language of students of pedagogical specialty;
- Forms, methods and methods of work with dictionaries were developed to enrich the Kyrgyz language of students of the pedagogical specialty;
- proposed for use in practice and carried out pedagogical experimental tests on the developed scientific and methodological basis for enriching the Kyrgyz language when teaching the Kyrgyz language with dictionaries for students of a teaching specialty in higher educational institutions.

The practical significance of the study. Theoretical and practical results of the thesis, suggestions will help to improve the creation of teaching aids in teaching the Kyrgyz language, enriches the content of the practical course of the academic discipline in the Kyrgyz language, the Kyrgyz language when working with dictionaries for teaching the Kyrgyz language in higher educational institutions of pedagogical specialty, stimulates its improvement result.

We hope that the results of the study will serve as ready scientific and methodological material for teachers of the Kyrgyz language refresher course, undergraduates, graduate students, doctoral students, applicants, authors of educational books, methodologists and scientists.

Басууга 10.11.2019-ж. кол коюлду.
Форматы 60x84 ^{1/16}.Офсет кагазы
Көлөмү 1.75 б.т., Нускасы 100 экз.

КББАнын «Билим» басма борбору
Бишкек ш., Эркиндик бул. 25